

Een Categorieaal Gymnasium in Dienst van de Democratie

Deze avond wordt georganiseerd door een filosofisch instituut in de Maand van de Filosofie en is een soort Nacht van de Filosofie - waarom dan als thema: een categorieaal gymnasium? Waarom zou zo'n gymnasium zelfstandig moeten zijn en wat heeft dat nu met filosofie te maken? Je kunt gymnasia toch ook bij grote scholengemeenschappen onderbrengen met het grote voordeel dat leerlingen gemakkelijker kunnen doorstromen naar andere types als dat onverhoopt nodig zou blijken? En we zullen vanavond zeker nog andere voordelen horen. Waarom is nu juist voor gymnasia kleinschaligheid zo belangrijk?

Furedi over Autoriteit

Ik wil beginnen met een constatering van de Britse socioloog Frank Furedi, voor wie het gezagsprobleem het grote probleem van de Westerse samenlevingen is. Ouders onderhandelen met hun kinderen over de opvoeding, docenten zijn als de dood klierende leerlingen stevig aan te pakken en ambulancebroeders en brandweerlieden worden belaagd. "Termen als gezag, autoriteit en autoritair worden vaak gebruikt op een manier die een negatieve bijklank heeft", constateerde Furedi in zijn Thomas More Lezing vorig jaar in Amsterdam. "Het gezag staat tegenwoordig zeer slecht aangeschreven. Het is mode het te ontmaskeren."

Normen en Waarden

Dit heeft veel grotere maatschappelijke gevolgen dan we willen toegeven. Het ondermijnt immers ons normensysteem: we klagen steen en been - niet bij onszelf, maar altijd bij de buurman - over het gebrek aan normen en waarden. Een gebrek aan respect zien wij als een groot maatschappelijk probleem. Maar dat ligt nooit aan onszelf, ofschoon wij onze kinderen van drie en vier volwassenen laten tutoyeren, om geen afstand te creëren. Maar zo'n beetje afstand zou juist respect wat dichterbij kunnen brengen en de lontjes misschien wat langer maken.

Publiek en Privé

Wat daarmee echt verloren gegaan is, is het verschil tussen publiek en privé en daarmee een belangrijke pijler van elk democratisch bestel. Wat ons privé goed uitkomt, dat doen we gewoon en publiek: moet toch kunnen? We noemen dat democratisch maar het is dat soort democratie, waar Plato een gloeiende hekel aan had en waarom nu zonder schroom door allerlei filosofen in Nederland met droge ogen beweerd kan worden, dat Plato tegen de democratie was. Hij was alleen tegen de ontaarde democratie van zijn tijd, die bedenkelijk veel overeenkomst heeft met de huidige tijd. Plato heeft die ontarding knalhard aangekaart. Het kapitale verschil tussen privé en publiek moet door een elite in stand gehouden worden, die zich van de meerderheid van het volk onderscheidt door het gezag dat zij uitstraalt. Aan zo'n elite wilde Plato werken en zag dat als de redding van de democratie. De elite van zijn tijd liet zich leiden door het volk in plaats van het volk te leiden.

Richting

Gerd Leers ziet dat volgens mij goed: "De daginvulling van politici bestaat alleen nog maar uit het reageren op gebeurtenissen die via de media tot ons komen. Dat is de armoede van de politiek. Het volk wordt niet meer in het hart geraakt; alleen maar in de onderbuik. Politici leggen ook te veel de nadruk op luisteren naar de kiezers. Wie alleen luistert, hoort zoveel verschillende stemmen dat hij uiteindelijk niets meer hoort. Huisartsen en geestelijken moeten luisteren, bestuurders moeten richting geven". En tot mijn verrassing lees ik dan iets verder bij Leers: "maar een verlichte dictatuur zoals in Plato's *Politeia* zou zo erg niet zijn."

Publiek Belang

Maar dat geen begrip meer hebben voor, en geen inzicht meer hebben in het specifieke van het publieke belang, dat lijkt mij ook de kern van ons maatschappelijk onbehagen, dat volgens haast alle onderzoekers opvallend samengaat met een zich privé gelukkig voelen. Als wij privé godzijdank kunnen denken en doen wat wij willen, is in een maatschappij naast vrijheid toch ook gezag en autoriteit nodig. Maar wij zorgen er nu privé door de hele opvoeding heen voor, dat gezag en autoriteit - als voor ons gevoel ondemocratisch - maatschappelijk worden uitgebannen.

Hostis en Inimicus

Misschien kunnen ons juist hier de Klassieken wat leren. Zo hebben de Romeinen twee verschillende woorden voor 'vijand': *inimicus* en *hostis*, die elk een volslagen andere, en zelfs tegenstrijdige inhoud hebben. *Hostis* is immers de publieke vijand en *inimicus* uw private vijand. En als er in het Evangelie staat: als iemand u op uw rechter wang slaat, biedt dan ook uw linker aan - of iets in dier voege - dan bedoelt de schrijver natuurlijk uitsluitend de private vijand en niet de publieke c.q. de politieke vijand. Ook de politiek heeft haar moraal, maar die kan nooit een kopie van de private moraal zijn, omdat die als publieke moraal aan heel andere en met de private moraal vaak tegenstrijdige eisen moet voldoen. Die publieke moraal moet ons allemaal in staat stellen, privé te kunnen doen wat wij willen en wensen om zo de vrijheid van ons private geluk te kunnen bewerkstelligen.

Economie

Wat voor de politiek geldt, geldt echter evenzo voor de economie, c.q. de markt. Ook daar hebben wij hetzelfde fenomeen. Uit een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau van tien jaar geleden bleek al "dat allerlei bevolkingsgroepen vooral twijfelen aan de integriteit van anderen, maar niet aan hun eigen onkreukbaarheid". De kredietcrisis is de schuld van de *investmentbankers*, zeggen we, maar wij vinden ook, dat kwantitatief succes niet door morele normen belemmerd mag worden. Als het geld oplevert, is agressie in principe alleen maar goed. Die bankiers deden niets anders dan wat wij allemaal zijn gaan denken. Een van de grondleggers van de sociale markteconomie, Wilhelm Röpke, zei al: "De markt genereert ook - zeg maar: publieke - moraal als ondernemers in de concurrentiestrijd werkelijk om de gunst van de klant dingen en deze niet bedriegen en beliegen. Privé mogen wij ons laten leiden door het succes, maar we hebben daarbij de publieke moraal vergeten. En dat breekt ons op." Vergelijk dat met wat Leers elders zegt over politici: Zij hebben zich laten degraderen tot loopjongens van consultants, opiniepeilers, adviesraden en commissies. Het zijn managers geworden." En daarmee zijn ze alleen op kwantitatief succes uit.

Onderwijs

En wat we in de politiek en de economie hebben gezien, precies datzelfde vinden we ook in het onderwijs: "Megafusies, lumpsum-financiering, onbekwame onderwijsinspecteurs en competentiegericht leren hebben van het MBO een chaos gemaakt", zegt Ad Rutten, 25 jaar directeur van verschillende mts-en en voorzitter van diverse adviesraden. De scholen zijn te groot en zouden volgens veel ervaringsdeskundigen weer moeten worden opgesplitst in echte vakscholen met vakkundige leiding en een deskundig lerarenteam." Ook hier zien we: gevraagd wordt dat zij gezag uitstralen op basis van deskundigheid. Maar dat kan niet meer, want wij hebben te veel geluisterd naar wat de leerlingen leuk vinden: hun privé-geluk is onze leidraad geworden, inspraak hebben wij bepalend laten zijn voor ons beleid en ga zo maar door. Daarmee zijn we extreem tegemoet gekomen aan de individuele wensen van onze leerlingen en zijn we blind geworden voor de eisen die de publieke moraal aan het onderwijs stelt. Matthijs van Hugten, zelf student mbo, vindt het opmerkelijk, "dat het zelfs in een klas van vier leerlingen en drie vaste begeleidende docenten moeilijk blijkt om voor duidelijkheid en structuur te zorgen. Er zijn nog steeds

docenten, die voor de klas gaan zitten afwachten tot de leerlingen ergens mee komen. In theorie leuk, in de praktijk niet.” (Volkskrant 6.04.10). Ik zeg niet dat men niet naar de studenten zou moeten luisteren, maar luister dan naar de goede studenten, die aanvoelen dat zij leiding nodig hebben om zelf later leiding te kunnen geven.

Kredietcrisis

En nu terug naar de gymnasia: het zijn de broedplaatsen voor de groep die later door de onafhankelijkheid van hun denken respect moeten afdwingen, die gezag hebben niet op de eerste plaats door hun, zeg maar: technische kennis, maar door de overtuigende manier waarop ze met hun weten en kennis weten om te gaan en die goed beseffen, dat wat de maatschappij van hen vraagt in een democratie nooit de som van individuele wensen kan zijn. Er was een tijd dat het niet ongewoon was dat een bankdirecteur een afgestudeerd classicus was. Daar waren goede redenen voor, want het gaat dan om functies, waarin kennis en wijsheid elkaar niet dekken. De Kredietcrisis is mede daardoor ontstaan, doordat de hooggespecialiseerde investmentbankers zich helemaal niets meer aantrokken van hun op matiging aandringende collega's van de meer traditionele retailbanken: elk beroep op gezag en autoriteit werd als belachelijk afgedaan en absoluut hautain genegeerd. Voor deze investmentbankers geldt maar één ding, en dat is het succes bij het binnenhalen van geld en dat strikt binnen de maximaal uitgemolken regels van de wet. Voor wijsheid was en is daar nog steeds geen enkele plaats. Deze bankiers beschouwen zich ook niet in dienst van de bank. De bank is alleen het veld dat ze huren om hun winst-maximerende spelletjes te kunnen spelen.

Wijsheid en Wetenschap

Tegen deze wereld moet de huidige gymnasiast in aanleg bestand zijn. Dat vraagt om een vorming waarin kennis van meetaf aan met wijsheid en gezond verstand in het gareel gehouden wordt. Juist in de gymnasia met hun schijnbaar zo onnutte kennisvergarig van Latijn, Grieks, Oudheidkunde en noem maar op, moet de basis gelegd worden voor een carrière in dienst van de democratie. Want het gaat er om dat zij weer leiders aanmaken die tegen de overall om zich heen grijpende en daardoor onze vrijheid uiteindelijk bedreigende extreme rationalisaties in het maatschappelijk bestel bestand zijn, mensen die door hun vorming weten dat wijsheid nooit met zogenaamd nuttig weten samenvalt, maar daarom niet minder nuttig is. Ja, mensen die zijn opgeleid om te beseffen dat wijsheid en wetenschap vaak haaks op elkaar staan. Er is op dit ogenblik amper nog een politicus of wetenschapper die daar echt van doordrongen is en dat hardop durft te zeggen.

Intensieve Leerlinghouderij

Leo Prick schreef onlangs: “Het onderwijs als intensieve leerlinghouderij blijkt allang geen karikatuur meer te zijn” (*NRC Handelsblad* 24.04.10). Nu de intensieve veehouderij haar grenzen begint te bereiken en ook daar druppelsgewijs het gezond verstand begint door te dringen en steeds meer vragen gaat stellen aan de extreme rationalisaties, wordt het tijd dat ook de leerlinghouderij op de schop gaat. Wat is er dan beter dan te beginnen bij de gymnasia, die mensen moeten opleiden die juist op dit punt het voortouw zullen moeten nemen?

Dr J.D.J. Buve is directeur van het Rudolf von Laun Instituut, onderzoekscentrum van de Geert Grote Universiteit te Deventer